

**LA VIDA QUOTIDIANA I LA DESPOBLACIÓ
ALS MASOS D'ARBOLÍ**

Albert Manent

Quants eren, de què vivien i què produïen els masos

A la primeria del segle XX als masos d'Arbolí (exceptuant el llogarret de Gallicant) hi vivien unes cinquanta persones i d'un mas a l'altre als cingles hi havia un quart de distància. Sembraven blat i ordi, cadascun tenia un ramadet de bens o unes quantes cabres, conills i un gall i unes poques gallines. També es beneficiaven de la caça, aleshores molt abundant. Conta Josep Salvadó i Martorell, "l'Escolà", que als voltants del 1930 ell i el del mas d'en Bruno anaren a empaitar conills i amb tres gossos en van matar seixanta. Remarquen que no s'hi feia vi, però se'n bevia. I que el mas que convertia en pa el seu blat i en tenia per tot l'any es considerava ric. L'ordi i la civada els duïen amb els animals a moldre al Molí d'en Salvat, de Cornudella, a Reus i fins a la Riba. També sembraven erb, que és més petit que la bordanya (que servia d'aliment als coloms), però generalment el venien a Alforja per a les cabres, ja que era com un gra molt fort i també ho aprofitaven per a la mula com a palla mullada.

L'aigua era un cert problema, sobretot als masos de les cingles, perquè, per exemple, al Mas d'en Bruno no tenien font i anaven a proveir-se a la del Mas d'en Sord. Al Mas de l'Esquerer pujaven a cercar l'aigua al Mas d'en Voltes. Josep Salvadó i Martorell, que sempre anomeno l'Escolà, m'explica que de bon matí menjava una torrada

i mitja arengada per no tenir massa set. Al migdia un panet moreno, d'un quart de quilo i cuit al forn del mas, i un "ou doblegat". Al vespre col i trumfes o sopes bullides. De tant en tant menjaven conill.

El segar i el batre per a les masies era una autèntica festa major. Se segava naturalment a mà i al Mas d'en Rei cap al 1928 feien ball a la nit. El pernil s'aguardava per a l'època del segar i el batre. I anaven a missa i a festa major a Arbolí. L'Escolà em comenta que aleshores es feien més quilòmetres a peu que ara en cotxe.

Matar el "tocino" era una altra festa. En criaven un al Mas de l'Escolà i al d'en Rei, però al d'en Bruno i d'altres no tenien prou recursos per a criarlo. Per matar-lo la gent dels masos s'ajudava i per esmorzar menjaven els menuts.

També en alguns masos hi havia pastors, generalment forasters. En tenien per exemple al Mas d'en Vinyes (a més de mossos), al de l'Escolà i al d'en Sord. Alguns tanmateix eren de poc fiar, tot i que dormien al mas. Escolà recorda que a cinc anys l'aviaven a pasturar un ramadet de cabres.

També hi havia carboners, generalment de la zona de Tortosa. Escolà i el seu pare havien fet carbó dins la mateixa Covassa, una immensa balma.

Al final del segle XIX viure als masos tenia el seu risc, perquè, per exemple, s'explica que al Mas d'en Vinyes un llop va prendre una criatura del bres. L'empaitaren i al capdavant la bèstia

només s'emportà els llençolets. Em comenta que quan neixia una criatura la gent dels masos s'ajudava.

Escolà recorda els darrers pagesos que van dur barretina: Ramon Martorell, "lo Pubill Casat", i "lo Tonet dels Molins", Anton Carré i Martorell.

Em parla també de les fruites de muntanya i m'anomena la cirereta de pastor, l'agargoller (que fa uns granets), la cervera, el perelloner, que fa perellons i calia bullir-los, i, de poc record, l'atzerola, que fa pomes petites i d'alta muntanya. Recorda també la cirera negreta, brancal i de cor de colom.

Evoca les nevades i explica que, si pel camí trobaven congestes, havien de posar mantas a terra perquè els animals no rellisquessin.

Hi havia tavernes i botigues a Arbolí, però no a Gallicant, l'agregat de dalt de tot de la muntanya. El 1915 hi havia el cafè de cal Cama i una mica abans el de cal Paisano. Després el de cal Pau Orlanda. En alguns d'ells hi feien ball. Al cafè de Dalt hi havia botiga i a cal Casat van obrir la botiga el 1927.

Hi ha dues festes majors d'hivern: sant Pau (febrer) i sant Andreu (novembre). Però una nevada, que arribà a set pams d'altura (1944), va fer que passessin la segona festa major al 8 de setembre, dia de la Mare de Déu Trobada. Però, com que coincidia amb el "plegar" avellanes, la traspassaren al primer diumenge d'octubre. Antigament ballaven coques i jotes a la pla-

ça. I els anys 1940 anaven al "Terpe", un tancat on ara hi ha la piscina.

No hi havia ferrer, ni fuster i el xollador venia d'Alforja o de Cornudella.

Encara es conserven, senceres o aterrades, algunes barraques de pedra seca: del Valent (a les Comes), de l'Estudiant, avui de cal Roig (a les Planes), del Blai (a les Sorts), del Joan Escalet (als Masets o Poniols), del Mas d'en Bruno (en fer la carretera l'aterraren), el Racó de l'Artiguet (del Mas d'en Bruno), del tros del Martí (a les cingles, enderrocada), de la Mola de l'Escolà (enderrocada), del Pep Anton (als Collets).

Els Masos de les cingles

Mas d'en Sord o del Susagno. Encara s'aguanta i és d'un constructor. L'amo era sord i també l'anomenaven Susagno però es deia Joan Martí i es casà amb Francisca Martorell i Gil, de cal Valent, d'Arbolí, i van tenir cinc fills. Un d'ells, Joan, es casà a cal Catxorro, d'Arbolí; Josep a cal Traginer, del mateix poble; Francisca i Genoveva es casaren a Prades, i Manuel a Alforja. Van abandonar el mas vers 1928 per anar a viure a Alforja. No obstant això, el pare continuà conreant les terres fins el 1950. Va vendre la masia a Joan Dalmau, de Reus, dit "lo Millonari", el qual comprava masies a les muntanyes de Prades per a una hipotètica i il·lusòria rehabilitació i fer-hi urbanitzacions. Fa pocs anys ha estat restaurat per un constructor.

Mas d'en Bruno. Fou abandonat

el 1929. Pepet Juncosa es casà amb Maria Carré Oliach, de cal Blai d'Arbolí. Dels fills, Maria, anà a fer de minyona al Mas del Sr. Sebastià, on avui hi ha la urbanització Portugal, terme d'Alforja; Teresa es casà a ca l'Escalet d'Arbolí; Josep a cal Barber del mateix poble. Salvadora i Montserrat emigraren a Barcelona també a fer de minyones. Gaietana restà fadrina i Enric es casà al Mas d'en Nadal, d'Arbolí. Durant uns anys pujaven a conrear la terra.

Mas de l'Escolà. Diuen que el nom ve de Josep Anglès, de Maspujols, el qual ven el mas als mitgers Josep Salvadó i Juncosa i Magdalena Magrané i Martí el 1918. La filla, Magdalena, es casà a cal Perol; Josep a ca l'Anyep d'Arbolí; Rosa amb Pau Figueras del mateix poble. L'amo abandona el mas el 1930, però conreà la terra fins el 1966.

Mas de Dalt. Ventura Magrané es casà amb Gertrudis Juanpere de Gallicant. La filla, Càndia, es casà amb Josep del Mas d'en Rei, terme d'Arbolí; un altre fill es casà a Reus i un tercer a Alforja, Teresa morí fadrina; Paulina es casà a cal Panxó, d'Arbolí. Abandonaren el Mas el 1930, però abans van vendre les alzines.

Mas d'en Rei. El 1915 Jaume Masdeu vengué el mas a Pere Abelló i Pàmies, del Mas d'en Blai, el qual era casat amb Filomena Bonet, de la Febró. La filla, Maria, es casà a cal Peret, d'Arbolí; Joan a Reus; Pere a cal Masdeu d'Arbolí i Isidre a Prades; Josep al Mas de Dalt, Matilde a cal

Manuel de Gallicant; Marcel·lí era fadrí; Concepció es casà a Vilaverd i Ramon a les Borges del Camp. El mas fou abandonat el 1939 i el 1941 venut a un tal Boixader de Barcelona el qual hi posà masovers, que eren de la banda de Girona, que duraren fins el 1955 en què l'amo va vendre totes les terres al campament militar de "Los Castillejos". Jo recordo dins el Mas un arc gòtic impressionant, que indica que el mas podria ésser construït el segle XVI.

Mas d'en Blai. Pere Abelló, del Mas de la Garra, d'Arbolí, casat a cal Roig amb Maria Pàmies, va tenir tres fills: Pere, Domingo i Joan. Van partir la propietat. Domingo ven la seva part a Evarist Fàbregas, el banquer de Reus que havia comprat el Mas dels Frares on vers 1925 plantà molts noguers; Joan la ven al seu germà Pere el qual amb la família se'n va a viure al Mas d'en Rei. El Mas d'en Blai fou abandonat el 1924 i Josep Bonet, "Petronill", que en descendia, deia que la família de cognom es deien Salvadó des del segle XV.

Mas de l'Esquerrer. Josep Estivill, l'amo, es casà amb Gertrudis del Mas d'en Xexo. Van tenir dues filles i dos fills, un, Joan, morí al front de l'Ebre durant la guerra civil. I l'altre germà, Marcel·lí, morí al camp nazi de Mathausen. A Riudoms fa uns anys vivia un altre descendent, "Niceto". Macià Joanpere, mussarenc, dit Macià Somí, que morí a prop de cent anys a Vilaplana, recordava que també

vivia amb el matrimoni "Dofín", germà de l'amo, però que anà a viure a Cornudella. I em contava que al Mas hi tenien un bon ramat de bous, que duia el matrimoni, i que hi feien blat, fesols, pataques, carbó d'alzina... Els Estivill van vendre el Mas a Evarist Fàbregas i marxaren a Vilaplana. El 1930 hi havia els mitgers de Fàbregas anomenats Barrots, i que eren dos germans, Enric i Josep, que es casaren amb les germanes Rosa i Maria, de cal Casadet d'Arbolí. Aviat marxaren a Alcover i el mas restà abandonat.

Masos i masets de les Planes

Aquesta partida és sota el poble, i també té algun cingle destacat, però no tant com els espectaculars de dalt de tot de la Serra de Prades.

Maset del Pere Corral. Hi havia també una pallissa i no hi ha record que mai hi hagués viscut ningú.

Maset del Cama. És possible que algú hi hagués viscut en segles reculats. La dècada dels anys setanta fou restaurat per Teresa Martorell, nascuda a la Febró i que viu a Reus.

Mas d'en Txetxo. Una gran masia en un pla vora de la carretera i quasi la cruïlla que va cap a la Mussara. L'amo era Celestí Robert, casat amb Marianna Tafunell. Van tenir diversos fills: Rufino, casat amb Saturnina Juncosa, de ca l'Estevet d'Arbolí; Concepció (Ció), casada amb el gran dels germans dits "Barrots". Van anar a viure a Alforja. Maria, casada amb Xavier Joanpere –germà de Macià Joanpere, del Mas de

Somí de la Mussara; Josep, fadrí, mort el 1939. Rufino, que va ésser l'hereu, conservà el mas fins pels voltants del 1960, però a poc a poc es va anar enderrocant.

Maset de l'Escalet. Corral i pallissa que potser es van habitar al segle XVIII, segons em diuen. Avui és un casalot ensorrat.

Mas d'en Gallarí. Josep Pàmies i Besora es casà a cal Traginer d'Arbolí, amb Carme Nadal i Martorell. Van tenir els següents fills: Teresa, casada a Tarragona; Joan, casat a cal Perol d'Arbolí; Sinforiano casat a la Febró; Carme es casà al Molí d'en Racó amb Pere Joanpere; Joan, que fou l'hereu, abandonà el Mas vers 1960 que es troba en ruïnes.

Mas d'en Vinyes (amb Mas del Pau Maria i Mas del Vernet)

Tots tres masos són edificats junts i en semblen un de sol. El 1947 Pau Maria (que va donar nom al seu mas) el va vendre a Josep Vinyes i Estrem.

Josep Vernet Masip, amo del mas de Vernet, de la Vilella Alta, va tenir com a darrer masover Vicente Rodríguez, andalús, que abandonà la masia el 1960. L'edifici es manté.

Josep Vinyes Estrem es casà amb Teresa Joanpere i Martorell, del Molí d'en Racó. Van tenir tres fills: Josep, que es casà a Alforja; Emili que es casà amb Teresa Pàmies Vinyes, del Mas de Nadal, d'Arbolí; Felicià es casà a Cornudella.

El pare i amo del Mas va partir les terres i el mas per la meitat. Emili i

Teresa es queden el Mas d'en Vinyes i van tenir dos fills: Joan i Emili. Tots dos germans conserven la masia en bon estat i conreen part de les terres. És obert cada dia, per bé que no hi habiten. La Font d'en Toda era en terres del Pau Maria, però s'ha perdut. Antigament la primera producció del Mas era el bosc, després el blat i l'ordi i la civada per a les bèsties. Tenien vinya a la Vall.

Masos i molins de la Vall

Molí de l'Agustí. Era paperer i s'abandonà vers el 1900. Cap al 1910 els fills del propietari, Rossend i Joan, van anar a Cornudella i es conrearen les terres fins el 2002.

Molí de la Casada. Era paperer i es diu que fou fundat per uns valencians anomenats Domingo. L'arrendà Joan Carré i Martorell, casat amb Teresa Martorell i Juncosa, de cal Barruan d'Arbolí. Van tenir quatre fills: Maria es casà a Cambrils, Joan, fadrí, sempre vivia al molí; Jaume es casà amb Paula d'Arbolí; Josep es casà amb Esperança de cal Querido i Teresa amb un arbolí-nenc de ca la Vep. Van tancar el molí el 1950. L'actual propietari, Pablo Méndez, l'ha restaurat. Durant els últims mesos de la guerra civil hi tornaren a fer paper i hi tenien gent amagada.

Molí (d')en Remei. Era paperer i fou abandonat el 1940. En morir Joan Català i Salvadó, casat amb Llúcia Abelló, del Mas de la Garra, els fills, Josep Maria, Carles i Maria, van emigrar a Reus. Enderrocat. Hi feien paper

d'estrassa amb espadenyas velles, recalços, etc.

Molí d'en Racó. El tancaren durant la primera desena del 1900. Era fariner. A la part dreta del riu d'Arbolí Joan Joanpere i Martorell, de ca l'Estudiantó, hi construí el Mas Nou. Casat a la Febró amb unà Martorell, havia comprat tota la finca. Va tenir cinc fills: Teresa, que es va casar a Mas d'en Vinyes; Joan, casat a cal Roig d'Arbolí; Josep restà fadrí; Antònia es casà a Barcelona; Pere amb Carme del Mas de Gallarí; i Maria a Reus. El mas es troba en bon estat i els caps de setmana i durant les vacances l'ocupa la filla de Joan Joanpere i Martorell.

Molí (d')en Pau. Era fariner. Els darrers masovers marxaren el 1958. Eren Esteve Roig i Estivill i Maria Viñas i Pàmies, que s'establiren a Reus. Molt ben restaurat per l'industrial de la Canonja, amb fàbrica a Reus, Joan Busquets i Crusat, que hi ha posat el nom de la família Rodés, que el va posseir fa un segle.

Mas de la Garra. Els darrers propietaris, ja molt grans, Anton Antolín i Carme Viñas i Martí es retiraren el 2005 a Torreforta, barri de Tarragona. Quan anaven a missa a Arbolí podien passar sempre per la seva terra. Feien ordi, fesols i blat.

Altres masos del terme

Mas de Salín. Prop del terme d'Arbolí, però situat en el de Siurana. No es recorda que mai s'hagués habitat. Els propietaris, Carme Nadal i

Porta i Anton Salvadó i Salvadó, vivien a Reus. El pensen restaurar.

Mas del Valent. S'abandonà a la darrerria del segle XIX, però hi havien viscut. L'amo era Joan Martorell i Gil, d'Arbolí. Enderrocat. Situat a la partida de Puig de Gallicant i parteix amb els Clots.

Mas del Cucuc. Diuen que no va estar mai acabat del tot. Ara el volen restaurar. Partida dels Clots de Gallicant.

Maset de Nadal. És petit i a la partida de Gallicant. Era de Santiago Tarragó i d'Odette. El 2003 es va cremar sembla que intencionadament.

Mas de la Xana. Era entre el mas

del Cucuc i el del Valent, als Clots de Gallicant. Hi havia viscut, era bastant gran i el 1890 el van vendre a cal Casat d'Arbolí. Els amos vers el 1900 van baixar a viure al poble. Enderrocat.

Cal afegir-hi dos masos del terme de Siurana, però molt relacionats amb Arbolí. **Mas d'en Ribelles de Dalt**, abandonat abans de 1926. L'amo es deia Ventura Ribelles, casat amb Maria Martorell i Magrané, de cal Barruan i va viure a Arbolí. I **Mas d'en Ribelles de Baix**, l'amo del qual es deia Esteve Roig i Estivill. Es comprà una casa a Arbolí i una filla anà a viure a la Mus-sara, al Mas del Joan Pau.